

ΔΗΜ. ΑΠ. ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ
ΤΟΥ ΨΥΧΙΚΩΣ ΜΟΝΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΥΠΟΙΣ
Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΡΩΝ 41 - ΑΘΗΝΑΙ
1934

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**Ἀνατύψεις ἐκ τοῦ «Ἀρχείου Φι-
λοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπι-
σημῶν», ἔτος Ε', τεῦχος 2, 1934**

Ε.Υ.Δ τῆς Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΤΟΝ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Α΄

Ο ΨΥΧΙΚΩΣ ΜΟΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝ ΤΟΥ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Α'. 1)

Ο ΨΥΧΙΚΩΣ ΜΟΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝ ΤΟΥ

Ἀγωνίαν ψυχικῆς μονώσεως γεννᾷ καθ' ὄρισμένας περιπτώσεις εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ συναίσθησις, ὅτι μεγάλη ἀπόστασις χωρίζει τοῦτον ἀπὸ ἄλλου τινός. Ἀπόστασις ὅχι μόνον ἐν τῷ χώρῳ. Τὰ εἶδη τῶν ἀποστάσεων, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἀναπτυχθοῦν μεταξὺ δύο ἀνθρώπων, εἶναι πολλά. Σχέσεις τούτων ἀνεξάρτητοι τῆς σωματικῆς των ἐν τῷ χώρῳ ὑποστάσεως — ὡς εἶναι αἱ κοινωνικαὶ καὶ ψυχικαὶ αὐτῶν σχέσεις — παριστῶνται ὅχι μόνον ἐν τῇ ὁρολογίᾳ τῆς ἐπιστή-

1) Ὁλόκληρος ἡ παροῦσα μελέτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς περὶ «κοινωνικοῦ» καὶ «ἀπολύτως ἀτομικοῦ» θεωρίας τοῦ Παναγ. Κ. Κανελλοπούλου, τῆς ὁποίας περίληψιν δίδομεν κατωτέρω (σ. 186 καὶ ἐπ.). Περὶ τῆς θεωρίας ταύτης ἴδε τὰς μελέτας τοῦ Παν. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ Κριτικὴ τῶν Κοινωνιολογικῶν Θεωριῶν, μέρος Α', τεῦχος Α', 1929, σελ. 16 - 19.— Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis ἐν Archiv für angewandte Soziologie, τόμος III (1931), τεῦχος 2, σελ. 79-92.— Ἡ Κοινωνία τῆς Ἐποχῆς μας, 1932, passim, κυρίως σελ. 90 καὶ ἐπ. καὶ σελ. 207.— Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία § 8 - 14, ἐν Ἀρχεῖῳ Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν, ἔτος Γ', τεῦχος 2, σελ. 161 - 170.— Μαθήματα Συστηματικῆς Κοινωνιολογίας (λιθογραφημένα παραδόσεις), 1931-1932 σ. 14 καὶ ἐπ.— Ἱστορία καὶ Πρόοδος ἐν Ἀρχεῖῳ Φιλοσοφ. καὶ Θεωρ. Ἐπιστ., ἔτος Δ', τεῦχος 2 σελ. 190 καὶ ἐπ.— Τὸ Σύστημα τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Leopold von Wiese ἐν τῷ αὐτῷ Ἀρχεῖῳ, ἔτος Δ', τεῦχος 3, σ. 284 - 285.— Ἡ Κοινωνιολογία καὶ οἱ ἐπὶ τὴν γένεσιν καὶ διαμόρφωσίν της ἐπιδράσαντες πολιτικοὶ παράγοντες ἐν τῷ αὐτῷ Ἀρχεῖῳ, ἔτος Δ', τεύχ. 4, σ. 378 - 379.— Ὁ Ἄνθρωπος καὶ αἱ Κοινωνικαὶ Τάξεις, 1934, σελ. 9 καὶ ἐπ.

μης, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ καθημερινῇ συνομιλίᾳ ὡς ἀποστάσεις. Λέγομεν π. χ., ὅτι «πρέπει νὰ κρατήσωμεν ἀπόστασιν» ἀπὸ προσώπου, ἢ μετὰ τοῦ ὁποίου οἰκειότης δὲν μᾶς εἶναι ἐπιθυμητή — ἢ ὅτι «ἀναγνωρίζομεν τὴν ἀπόστασιν», ἢ ὁποία μᾶς χωρίζει ἀπὸ ἄλλον τινὰ ἀνήκοντα εἰς ἀνώτερον τοῦ ἰδικοῦ μας κοινωνικὸν στρωμα. Εἰς ὠρισμένας στιγμὰς αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας «τόσον πλησίον» (ὄχι βεβαίως ἐν τῷ χώρῳ) ἢ «τόσον μακρὰν» τοῦ ἄλλου. Τὴν ἐπιθυμίαν νὰ «πλησιάσωμεν» τὸν ἄλλον (καὶ πάλιν ὄχι ἐν τῷ χώρῳ) ἢ ν' «ἀπομακρυνθῶμεν» ἀπ' αὐτοῦ ἐδοκιμάσαμεν πάντες. — Ἡ ἐπιστήμη προσέθεσεν εἰς τὰς τοιαύτας προεπιστημονικὰς καὶ εἰς τὴν καθημερινὴν συνομιλίαν ἀπαντώσας ἀντιλήψεις καὶ τὰς προκυνψάσας ἐκ τῆς θεωρητικῆς τῶν πραγμάτων παρατηρήσεως ἐννοίας τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων κρατούσης ἀποστάσεως.¹⁾—Εἰς ἕκαστον εἶδος ἀποστάσεως ἀντιστοιχεῖ καὶ ἴδιον εἶδος μονώσεως. Ἡμεῖς ὅμως ἐνταῦθα δὲν ἐνδιαφερόμεθα εἰμὴ διὰ μίαν ἀπλῶς τῶν μονώσεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι καθιστάμεναι συνειδηταὶ εἰς τὸν ἀπομονωθέντα, δύνανται νὰ προκαλέσουν ἐν αὐτῷ δυσάρεστα συναισθήματα. Διότι ὑπάρχουν καὶ ἀποξενώσεις ἢ καὶ πλήρεις μονώσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ὀδηγοῦν κἂν κατ' ἀρχὴν πρὸς συναισθήματα δυσάρεστα, ἀλλὰ δέ, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν μὲν κατ' ἀρχὴν, ὄχι ὅμως καὶ κατ' ἀνάγκην, ὄχι δηλαδὴ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τὴν γένεσιν τοιούτων συναισθημάτων. Ὁ κατορθώσας π. χ. ν' ἀνέλθῃ βαθμίδα τινὰ ἢ βαθμίδας τῆς κλίμακος τῶν κοινωνικῶν τάξεων, δοκιμάζει συνήθως ἐκτάκτως εὐάρεστα συναισθήματα, ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἀπόστασιν, ἢ ὁποία τὸν ἀπομονώνει ἢ ἔστω τὸν ἀποξενώνει ἀπλῶς ἀπὸ τὰ πρόσωπα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔζη μέχρι τινός.—Ὁ ποιητὴς ψάλλει τὴν πληροῦσαν αὐτὸν εὐδαιμονίας συναί-

1) Πρὸς τὰς «Κοινωνιολογίας» τῶν Georg Simmel, Alfred Vierkandt καὶ πρὸ παντός τοῦ Leopold von Wiese. Ἡ ἀπόστασις (Abstand, Distanz) ἀποτελεῖ μίαν τῶν τριῶν «θεμελιωδῶν ἐννοιῶν» τῶν «χρησιμοποιουμένων» ὑπὸ τῆς «κοινωνιολογίας τῶν σχέσεων» τοῦ Leopold von Wiese «πρὸς ἐπίτευξιν ἱκανοποιητικῆς συστηματικῆς ἐπίσκοπῆσεως» τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. (L. v. Wiese, Beziehungssoziologie ἐν A. Vierkandt, Handwörterbuch der Soziologie, 1931, σελ. 67, στήλη β' — σελ. 69 στ. α').

σθησιν τῆς ἀνυπολογίστου ἀποστάσεως, ἡ ὁποία τὸν χωρίζει «ἀπὸ τὸν τόπον, ὅπου μένουσιν οἱ ἄνθρωποι». 1) — Ὁ Nietzsche δραματίζεται μὲ ἡδονὴν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος κατεχόμενος ἀπὸ τὸ «πάθος τῆς ἀποστάσεως» (das Pathos der Distanz 2) τείνει καὶ κατορθώνει ν' ἀνέλθῃ, νὰ ἐξυψωθῇ ὄχι μόνον ὑπεράνω τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὑπεράνω καὶ ἑαυτοῦ ἀκόμη δι' ὑπερνικήσεως τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἰς τὸ ὄνειρον ὅμως αὐτοῦ τοῦ «πάθους τῆς ἀποστάσεως», — τοῦ ὁποίου τὰς ὥραιότερας σκηνὰς εὐρίσκει τις εἰς τὸ «Also sprach Zarathustra», — δὲν καταφεύγει ὁ Nietzsche παρὰ διὰ νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀποστάσεως, — ὁρισμένης ἀπομονούσης αὐτὸν ψυχικῆς ἀποστάσεως, — ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑπέφερον ὅσον ὀλίγοι ἄλλοι. — Καθαρῶς ψυχικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀπόστασις ἡ κυρίως ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς ἐνταῦθα.

Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἡ μόνη, ἡ ὁποία δύναται νὰ προκαλέσῃ ἀγωνίαν καὶ προσπαθείας πρὸς ἄρσιν τῆς. Ἡ ἀπόστασις, περὶ ἧς θὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα, συνδέεται τόσον μὲ ἀγωνίαν, ὅσον καὶ ἄλλαι σχέσεις χαρακτηριζόμεναι ἐπίσης ὡς ἀποστάσεις. Ἀρκεῖ νὰ φέρωμεν ὡς παράδειγμα τὴν μεταξὺ «δούλου» καὶ «ἐλευθέρου», «ἄστοῦ» καὶ «εὐγενεοῦς», «προλεταρίου» καὶ «ἄστοῦ» σχέσιν. Ἡ μεταξὺ τῶν προσώπων τούτων «ἀπόστασις» 3) στηριζομένη εἰς τὸ ὅτι ταῦτα ἀνήκουν εἰς διάφορα κοινωνικὰ στρώματα πολὺ ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων, γεννᾷ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ κοινωνικῶς κατωτέρου — τοῦ ἀνήκοντος δηλ. εἰς τὸ κοινωνικῶς κατώτερον στρώμα — συναίσθησιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν συναίσθησιν κοινωνικῆς μονώσεως αὐτοῦ, καὶ ἡ ὁποία, προκαλοῦσα ἀγωνίαν, ὠθεῖ εἰς ἀγῶνα πρὸς ἄρσιν τῆς ἐν λόγῳ ἀποστάσεως. Ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι καθαρῶς τυπικὴ, ἰσχύουσα γενικῶς ὡς τοιαύτη μεταξὺ πάντων

1) Friedrich Gundolf, George, 1930, σελ. 65.

2) Friedrich Nietzsche, Jenseits von Gut und Böse, Neuntes Hauptstück, Was ist vornehm? - 257.

3) Περὶ αὐτῆς πρβλ. Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, Β' ἔκδοσις, 1928, σελ. 288 καὶ Franz Oppenheimer, Machtverhältnis ἐν Handwörterbuch der Soziologie, σελ. 342 στήλη β' καὶ ἐπ.

τῶν προσώπων, τὰ ὅποια χαρακτηρίζονται ὑφ' ὄρισμένων τυπικῶν γνωρισμάτων, — ὡς εἶναι ἡ καταγωγή, οἱ τίτλοι εὐγενείας ἢ τὸ ἐπάγγελμα, — δὲν δύναται δὲ νὰ μεταβληθῇ εἰς ὄρισμένην μεταξὺ δύο συγκεκριμένων ἀνθρώπων σημειουμένην περίπτωσιν — παραμένοντος, ὡς ἔχει, τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτὴν κοινωνικοῦ κανόνος — παρὰ μόνον εἰς μεταβληθῶν τὰ τυπικά καὶ ἀντικειμενικά γνωρίσματα τῶν προσώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπαντᾷ. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀπόστασις κεῖται λοιπὸν ἔξω τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους φέρει πλησίον ἀλλήλων ἢ ἀπομακρύνει ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἡ θερμοτέρα ἀμοιβαία τῶν συμπάθεια ἢ καὶ τὸ βαθύτερον ἀμοιβαῖόν των μῖσος δὲν δύναται νὰ καταλύσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κανὼν ἀγνοῶν τελείως αὐτοὺς καὶ τὰς ψυχικὰς των ὡς συγκεκριμένων ἀνθρώπων σχέσεις ἐπέβαλεν εἰς τὰς κοινωνικὰς των πρὸς ἀλλήλους σχέσεις. Τὸ χάος, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν «κοινωνικὴν μόνωσιν» ἀπὸ τὴν «ψυχικὴν», εἶναι προφανές. Οἱ ἀγῶνες πρὸς ὑπερνίκησιν ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ἀκολουθοῦν ὁδοὺς διαφορωτάτας καὶ ἀνεξαρτήτους ἀλλήλων. Ἐνῶ ἡ εἰς «κοινωνικὴν» ἀπόστασιν ὀφειλομένη μόνωσις εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρθῇ, διεκδικουμένης τῆς ἀρσεῶς τῆς ὁμοῦ μετ' ἄλλων, συγκεκριμένως μετ' ἐκείνων, πρὸς οὓς συνδέουν ἡμᾶς τὰ αὐτὰ τυπικά γνωρίσματα (γνωρίσματα π. χ. ταξικά), ἢ εἰς ψυχικὴν ἀπόστασιν ὀφειλομένη μόνωσις προϋποθέτει, ἵνα ἀρθῇ καὶ ὑπερνικηθῇ. ὁδόν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἄλλος εἶναι δυνατὸν νὰ πορευθῇ.

Ὅμιλοῦν συνήθως—τοῦτο πράττει αὐτὸς ὁ Georg Simmel¹⁾, ὁ ἀρεσκόμενος ἐν τούτοις εἰς τὴν σύλληψιν καὶ ἀπόδοσιν καὶ τῶν λεπτοτάτων ἀποχρώσεων τοῦ ἀντικειμένου, περὶ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται,²⁾—

1) Georg Simmel, Soziologie, 7η ἐκδοσις, 1923, σελ. 55 καὶ ἐπ.

2) Ὁ πλοῦτος τῶν λεπτοτάτων ἀποχρώσεων («der subtilsten und feinsten Nuancierungen») εἶναι τοσοῦτος εἰς τὴν «Κοινωνιολογίαν» τοῦ Georg Simmel, ὥστε ὁ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του Leopold von Wiese, θεωρεῖ—διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους δὲν δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα,— τὸν ἐν λόγῳ πλοῦτον ὡς ἐν τῶν μειονεκτημάτων τῶν κοινωνιολογικῶν ἐργασιῶν τοῦ Simmel. Πρὸβλ. Leopold von Wiese, Soziologie - Geschichte und Hauptprobleme (Sammlung Göschen), Βα ἐκδοσις, 1931, σ. 115 - 120.

περὶ τοῦ προβλήματος τῆς (ψυχικῆς) μονώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡσὰν νὰ ἦσαν τόσον ἀσήμαντοι αἱ μεταξὺ τῶν εἰδῶν τῆς μονώσεως διαφοραί, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται νὰ πραγματευθῇ τις περὶ αὐτῆς γενικῶς. Αἱ μεγάλοι μεταξὺ τῶν διαφόρων ψυχικῶν μονώσεων ὁμοιότητες πρέπει, ἀντὶ νὰ μᾶς παρασύρουν εἰς τὸ νὰ συγγέωμεν ταύτας πρὸς ἀλλήλας, νὰ μᾶς ὠθοῦν τὸνναντίον εἰς τὸ ν' ἀναζητήσωμεν τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ των διαφοράς. Διότι αἱ διαφοραὶ των εἶναι σπουδαιότεραι τῶν ὁμοιοτήτων των. Πᾶσαι αἱ ἐν λόγῳ μονώσεις σημαίνουν μεγάλην ἀπόστασιν ὑφισταμένην μεταξὺ ἐνὸς Ἐγὼ καὶ ἐνὸς Σὺ, ἀλλ' ἡ ἀπόστασις αὕτη οὔτε τοῦ αὐτοῦ εἶδους εἶναι πάντοτε, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οὔτε τὸ αὐτὸ πάντοτε σημαίνει διὰ τὴν ὑπαρξίν μας. Ἡ ἄρσις τῆς ἐνῶ ἔλευθερώνει ἄλλοτε κάτι ἀπὸ ἡμᾶς, τὸ ὁποῖον ἔχομεν κοινὸν μετὰ τῶν ζώων καὶ ἀποτελεῖ γεγονὸς κείμενον κάτω τοῦ λόγου, οὐδὲν πλεόν σημαῖνον τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς δίψης ἢ τῆς πείνης μας, — ἄλλοτε λυτρώνει ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ μέρος μας, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἐστίαν τῆς ἀτομικότητός μας, τὸν καθαρὸν καὶ ἄγνὸν ἑαυτὸν μας,¹⁾ φέρουσα σὺτὸν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τι «Σὺ», τὸ ὁποῖον δύναται νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός. Ἡ λύτρωσις αὕτη ἀποτελεῖ «θαῦμα» καὶ ἔχει τὴν σημασίαν «θαύματος» διὰ τὴν ζωὴν μας. Εἰς τὴν σειρὰν αὐτῶν τῶν θαυμάτων ἀνήκουν πᾶσαι αἱ πρὸ τῆς Δαμασκοῦ συναντήσεις. Ἡ ψυχικὴ εὐδαιμονία τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀπολυτρουμένου εἶναι ἄφατος. Τὸν θέλοντα ν' ἀκούσῃ κραυγὰς τινὰς πηγαζούσας ἐξ αὐτῆς παραπέμπομεν εἰς τὸ περίφημον «Mémorial» τοῦ P a s c a l τῆς νυκτὸς τῆς 23 Νοεμβρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 1654.²⁾ Ἡ διὰ παρομοίου θαύματος δυναμένη νὰ ἀρθῇ μόνωσις ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοιοῦτου θαύματος ἀγωνίζεται ὁ ἐνδιαφέρων ἡμᾶς Μόνος. Ἡ τάσις του εἶναι τάσις πρὸς τὸ ἀπόλυτον, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ εἰμὴ μόνον ἐν τῷ πλαισίῳ αὐτῆς τῆς καθημερινῆς ζωῆς, διὰ τῶν τύπων καὶ τῶν κινήσεών της. Τινὰς ἐκ τῶν τύπων τούτων καὶ

1) Πρβλ. εἰς K a r l J a s p e r s, Philosophie, Βος τόμος: Existenzerhellung, 1932, σελ. 51 καὶ ἐπ. ὁλόκληρον τὸ θαυμάσιον περὶ «ἐπικοινωνίας» (Kommunikation) κεφάλαιον.

2) Τοῦτο εὐρίσκεται συνήθως ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐκδόσεων τῶν «Στοχασμῶν» τοῦ P a s c a l.

κινήσεων—φαινομένων «κοινωνικῶν», ὅπως πᾶν τὸ καθημερινόν,—θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συλλάβωμεν καὶ ν' ἀποδώσωμεν κατώτέρω. Ἄν οἱ ἐν λόγῳ τύποι καὶ κινήσεις προσδιορίζονται ἀπὸ ἔξωκοινωνικοὺς παράγοντας καὶ ἂν κατευθύνονται πρὸς τὸ κατ' ἔξοχὴν ἔξωκοινωνικὸν θαῦμα, δὲν ἐνδιαφέρουν διὰ τοῦτο ὀλιγώτερον τὸν ἐπιστήμονα κοινωνιολόγον. Ἡ σφαῖρα τοῦ «κοινωνικοῦ» δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς σφαῖρας τοῦ «ἔξωκοινωνικοῦ» — τονίζουν μὲ διαφόρους διατυπώσεις ὁ Georg Simmel¹⁾ καὶ ὁ Παν. Κανελλόπουλος.²⁾ Αἱ ἐν λόγῳ σφαῖραι εἶναι κατασκευάσματα τῆς ἀφαιρετικῆς σκέψεως. Εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ζωὴν τὰ περιεχόμενά των συζοῦν, οἱ χρωματισμοὶ των ἀναμιγνύονται, ὁ θέλων δὲ νὰ συλλάβῃ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τὸ χρῶμα τοῦ κοινωνικοῦ θὰ συλλάβῃ καὶ τι ξένον πρὸς τὴν ζωὴν.

Πρὶν ἢ ὁμως εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς κυρίως ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς μονώσεως καὶ διὰ νὰ τονίσωμεν ἀκριβῶς τὰ ἰδιάζοντα εἰς αὐτὴν γνωρίσματα, ὡς καὶ τὸ νόημά της, δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ ρίψωμεν βλέμμα τι — ἔστω καὶ ταχὺ — ἐπὶ ἄλλων τινων ψυχικῶν μονώσεων.

Καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἐν τῷ χώρῳ φυσικῆς ἀποστάσεως δύναται νὰ στηριχθῇ ψυχικὴ μόνωσις. Ὁ ἐν τῷ χώρῳ μακρὰν τῶν ἄλλων εὐρισκόμενος ἀγωνιᾷ ἐν τῇ ἐρημίᾳ του, αἰσθάνεται δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς προσεγγίσεως τούτων καὶ τῆς μετ' αὐτῶν ψυχικῆς ἐπικοινωνίας. Τὴν ἐν λόγῳ ἀγωνίαν γνωρίζουν καὶ ζῶα. Ὁ Oswald Spengler εἰς ἓνα τῶν μεγαλειωδεστέρων ὄραματισμῶν του, (οἱ ὅποιοι συνιστοῦν τὸ σπουδαιότερον θέλημα τοῦ περιφήμου βιβλίου του «Der Untergang des Abendlandes»), συνδέει ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει ἀρχέγονον αἰσθημα (Urgefühl) τῆς ἀγωνίας τῆς μονώσεως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς διὰ τῶν αἰσθήσεων βεβαιώσεως περὶ τῆς ἐν τῷ χώρῳ γειτονίας τοῦ ἄλλου πρὸς πᾶσαν ἀφύπνισιν, ἐπομένως δὲ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν

1) G. Simmel, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 26.

2) Πρβλ. κυρίως Π. Κανελλόπουλου, Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ἡ Κοινωνία, σ. 168 καὶ ἐπ., Ἱστορία καὶ Πρόοδος, σελ. 190 καὶ ἐπ.

ὑπαρξιν παντός ζῶου, ἐφ' ὅσον ζῶον εἶναι, κατ' αὐτόν, πᾶν ὄν ἀφυπνισθέν, εὐρισκόμενον ἐν ἐγρηγόρσει.¹⁾ Γεγονὸς εἶναι πάντως, ὅτι ζῶα πεπροικισμένα μὲ τὸ ἔνστικτον τῆς κοινωνικότητος—ὡς εἶναι ὁ χιμπατζῆς ἢ οἱ νοτιοαμερικανικοὶ βῆες—ἀπομακρυνόμενα τῆς ἀγέλης των προσπαθοῦν δι' ὅλων των τῶν δυνάμεων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς αὐτήν.²⁾ Ὁ Galton παρετήρησεν, ὅτι, ὁσάκις ἐπιτύχη τοῦτο νοτιοαμερικανικὸς βοῦς, «βυθίζεται εἰς τὸ μέσον τῆς ἀγέλης καὶ διαπορίζει ὀλόκληρον τὸ σῶμά του διὰ τῆς ἀπολαύσεως τῆς στενωτάτης ἐπαφῆς».³⁾ Θὰ ἔλεγέ τις, ὅτι ζητεῖ δι' ὅλων του τῶν αἰσθήσεων, δι' ὀλοκλήρου τῆς ὄντοότητός του νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἄρσεως τῆς ἀπομονούσης αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁμάδος του φυσικῆς ἀποστάσεως.— Πρὸς τὴν μόνωσιν τὴν στηριζομένην ἐπὶ ἀποστάσεως, ὡς ἡ τελευταία αὕτη, ὁμοιάζει καὶ ἡ μόνωσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται μὲν ἐν τῷ χώρῳ πλησίον ἄλλου ἢ ἄλλων, ἀλλ', — ὡς ἐὰν ἐχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους μεγάλη φυσικὴ ἀπόστασις,—οὐδεμίαν ἔχει μετ' αὐτῶν ἐπικοινωνίαν. Ὁ ταξειδιώτης π.χ. ὁ καθήμενος ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ὀχήματος, ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ διαμερίσματος ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καθίσματος μετ' ἄλλων συνταξειδιωτῶν του, ἐφ' ὅσον δὲν εὔρε μετὰ αὐτῶν συνομιλητήν, πλήττει πολλάκις καὶ ἀγωνιᾷ ἐκ μονώσεως, ὡς ἐὰν εὐρίσκετο μακρὰν αὐτῶν ἐν τῷ χώρῳ. Αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετ' αὐτῶν, ἔστω καὶ διὰ τῆς πλέον ἀσημάντου συνομιλίας. Καὶ αὕτη ἀκόμη δύναται νὰ ἄρῃ τὴν μόνωσίν του. Καὶ ἡ πλέον ἐπιπολαία ἐπαφή τοῦ ἄλλου δύναται νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ τῶν δυσαρέστων συναισθημάτων του. Τὰ γεγονότα, εἰς τὰ ὅποια ὀφείλεται τοιαύτη τις ἀπαλλαγή, ὡς καὶ ἡ ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς ἐν τῷ χώρῳ προσεγγίσεως τοῦ φυσικῶς μόνου πρὸς ἄλλον τινὰ «ἀνακούφισις», οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ «θαῦμα», διὰ τοῦ ὁποίου λυτροῦται ὁ κυρίως ἐνδιαφέρων ἡμᾶς Μόνος. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ δαμασθῇ ὑπὸ τοῦ λόγου, δὲν δύναται δηλαδὴ νὰ ἀναλυθῇ καὶ ἐρμηνευθῇ, ὅπως ἐρμηνεύονται ἐκεῖνα τὰ ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ σημειούμενα γεγονότα, εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν ὁποίων τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα κα-

1) Oswald Spengler, Der Untergang des Abendlandes, Τόμ. Β', 1922, σελ. 158.

2) Alfred Vierkandt, Gesellschaftslehre, σελ. 183 καὶ ἐπ.

3) Alfred Vierkandt, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 184.

τέχουν θέσιν μικρᾶς σημασίας. Ὅπου τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐπικρατοῦν, ἐκεῖ εὐρισκόμεθα πρὸ μυστηρίου, τὸ ὁποῖον ὁ λόγος δὲν δύναται νὰ διαλύσῃ καὶ ἀναλύσῃ. Ἐπικρατοῦν δὲ τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα εἰς τὰς πράξεις, τὰς ὁποίας ἐνεργεῖ, καὶ εἰς τὰς σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας εἰσέρχεται ὁ ἄνθρωπος ὄχι ὡς τμῆμα μόνον τῆς φύσεως ἢ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ μετ' ὀλόκληρον τὴν ψυχὴν του, μετ' ὀλόκληρον τὴν ὑπαρξίν του, μετ' ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του. Μόνον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις γεννᾶται τὸ «θαῦμα». Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κυρίως ἐνδιαφέρων ἡμᾶς Μόνος πρέπει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν πρὸς ἐπίτευξιν θαύματος ἀγῶνά του ὀπλισμένον μετ' ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του. Τοιοῦτος ὅμως ὀπλισμὸς εἶναι περιττὸς εἰς τὸν ζητοῦντα ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς δύο μονώσεις, τὰς ὁποίας ἐγνωρίσαμεν ἀνωτέρω. Ἀπὸ τὰς μονώσεις ταύτας δύναται ν' ἀπαλλαγῇ καὶ ἂν προσφέρῃ ἀπλῶς εἰς τὸν ἄλλον καὶ δεχθῇ παρ' αὐτοῦ κᾶτι τὸ τόσον κενόν, ὅσον ξηραὶ φράσεις ἐθιμοτυπίας, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἐζητήθη νὰ προσδοθῇ νόημά τι πλεον τοῦ τυπικοῦ νοήματος, τὸ ὁποῖον ἀμέσως προσπίπτει εἰς τὰ βλέμματά μας. Ἡ ἐπὶ παρομοίων φράσεων σφραγὶς τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητος τοῦ ὁμιλοῦντος δὲν θὰ εἶχεν ἀξίαν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν. Καὶ ἄνευ τοιαύτης τινὸς σφραγίδος αἴρεται ἡ μόνωσις. Πρὸς τοῦτο ἀρκοῦν ὄρισμένοι ψυχοφυσικαὶ ιδιότητες (ὡς αἱ καθιστῶσαι τινὰ Σύ),¹⁾ τυπικά τινα στοιχεῖα. Οὔτε ὅμως αἱ πρῶται οὔτε τὰ δεύτερα ἀποτελοῦν—ὡς τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν—ἀποκλειστικὸν κτῆμα ἑνὸς καὶ μόνου προσώπου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ δύναμις πρὸς ἄρσιν τῶν ἐν λόγῳ μονώσεων ὄρισμένου τινὸς Ἐγὼ εἰς συγκεκριμένην περίπτωσιν, δὲν ἀνήκει εἰς ἓν καὶ μόνον Σύ.

Ἐπὶ τούτῳ ὅμως μόνωσις—(καὶ περὶ αὐτῆς ἀκριβῶς ἐνδιαφερόμεθα πρὸ πάντων εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην)—, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἄρῃ οἷοσδήποτε, ἀλλ' εἰς καὶ μόνον: ὁ Εἷς,²⁾ τὸν ὁποῖον καλεῖ ἡ ψυχὴ μας. Αὐτὸς καὶ μόνον αὐτὸς δύναται νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ

1) Περὶ αὐτῶν πρβλ. κατωτέρω.

2) Πρὸς εὐκολίαν καὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἀναγνώστου θὰ ὀνομάζωμεν τὸν μὲν ὑποφέροντα ἐκ τῆς ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς μονώσεως «Μόνον», τὸν δὲ δυνάμενον νὰ λυτρώσῃ αὐτὸν «Ἐνα».

τὴν ψυχικὴν ἐρημίαν μας, ἐφ' ὅσον αὕτη οὐδὲν ἕτερον σημαίνει εἰμὴ ὅτι ὁ Εἷς αὐτὸς εἶναι μακρὰν μας. Μακρὰν μας διότι ματαίως τὸν ζητοῦμεν ἢ διότι τὸν εὗρομεν ἤδη, ἀλλὰ μεγάλη ἀπόστασις μᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτοῦ· εἴτε διότι ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τὰς δυνάμεις νὰ τὸν πλησιάσωμεν ἢ νὰ τὸν φέρωμεν πλησίον μας, εἴτε διότι αὐτὸς μᾶς ἀπωθεῖ, δὲν δύναται ἢ δὲν θέλει νὰ ἔλθῃ πρὸς ἡμᾶς.¹⁾—Ἡ ἀπάντησις οἰουδήποτε ἄλλου, οἰουδήποτε τρίτου, εἰς τὴν κλίσιν μας πρὸς τὸν Ἔνα, ἀντὶ νὰ μᾶς ἀνακουφίσῃ, κάμνει ὀδυνηροτέραν τὴν συναίσθησιν τῆς μονώσεώς μας.—Διατὶ ν' ἀπαντᾷ ἄλλος ἀντ' αὐτοῦ; Διατὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν, ἢ ὅποια μᾶς ἐδόθη, νὰ μὴ εὗρισκωμεν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια καθιστοῦν πᾶσαν πράξιν τοῦ Ἐνὸς μοναδικὴν καὶ ἀναντικατάστατον;—Διότι τὸν Ἔνα οὐδεὶς δύναται ν' ἀναπληρώσῃ, οὐδεὶς ν' ἀντικαταστήσῃ. Ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον βλέπομεν εἰς αὐτὸν δὲν εἶναι ἀπλῶς σπάνιον, δυσεύρετον ἢ καὶ ἐκ συμπτώσεως μοναδικόν: λόγῳ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεώς του οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ συναντήσωμεν εἰς ἄλλον. Ποῦ ἔγκειται, ἀπὸ τί συνίσταται δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν. Ἐκφεύγει τοῦ λόγου, ὅπως καὶ παντὸς τύπου. Εἶναι τὸ δι' ἡμᾶς ἀπολύτως ἀτομικὸν ὠρισμένον τινὸς Σύ, —εἶναι τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα — (στοιχεῖα, τῶν ὁποίων ἢ ἐκάστοτε ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ἐμφάνισις ἀποτελεῖ καὶ νέαν των δημιουργίαν²⁾)—τῆς παραστάσεώς μας περὶ τοῦ «Σὺ» τούτου, στοιχεῖα, τὰ ὅποια μυστηριώδεις ἄλογοι δεσμοὶ συνδέουν πρὸς αὐτὰ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, τῆς καρδίας μας. Πᾶσαν «εἰκόνα»,³⁾ τὴν ὁποίαν ἐσχηματίσαμεν περὶ

1) Ὁ K. Jaspers (ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 80—81) ὁμιλεῖ—διατυποῦμεν δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα μὲ τὴν ἰδικήν μας ὀρολογίαν—καὶ περὶ τῆς μονώσεως ἐκεῖνου, ὁ ὁποῖος ἐπιζῆ πάντων τῶν προσώπων, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι δι' αὐτὸν Εἷς καὶ μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέθη ψυχικῶς. Εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἐν λόγῳ Μόνου δὲν συναντῶμεν τὸ «ἴσως ποτὲ» τοῦ ζητοῦντος τὸν Ἔνα ἢ τοῦ εὐρόντος αὐτόν, μὴ λυτρωθέντος ὅμως ἐτι ἀπὸ τὴν μόνωσίν του.—ἀλλὰ τὸ «ὄχι πλέον».

2) Περὶ τῆς φύσεως αὐτῶν πρβλ. ὀλόκληρον τὴν εἰς τὴν σελ. 7, σημείωσιν I βιβλιογραφίαν, κυρίως δὲ Pan. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis.

3) Λεπταὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς εἰκόνης ταύτης παρὰ G. Simmel. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 24 - 25.

ἄλλου τινός, συνιστοῦν βεβαίως—κατὰ διαφόρους ἀναλογίας—καὶ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα. Συνήθως ὅμως ἰστάμεθα ἔναντι αὐτῶν ψυχροί. Τὸ ἀπολύτως ἀτομικόν, τὸ ὁποῖον βλέπομεν εἰς τὸν ἄλλον, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει, δὲν μᾶς συγκινεῖ, εἶναι ξένον πρὸς ἡμᾶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ, ἂν τοῦτο δὲν συμβαίῃ, τὸ ἐνδιαφέρον μας εἶναι ἐπιπόλαιον, ἢ συγκίνησις μας ἐπιφανειακὴ καὶ παροδική, δὲν ἔχομεν βαθεῖαν ψυχικὴν ἀνάγκην αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ φορεὺς του δὲν εἶναι ἀναντικατάστατος δι' ἡμᾶς, ὅπως μᾶς συμβαίνει διὰ τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα πρόσωπα, ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι δι' ἡμᾶς Εἷς. Τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἐνός, ἀναποσπᾶστως συμπελεγμένα μετὰ τῶν λοιπῶν του ψυχοφυσικῶν καὶ τυπικῶν στοιχείων, προσδίδουν καὶ εἰς αὐτὰ τὴν μοναδικότητα καὶ τὴν ἀξίαν των. Τὸν Ἐνα οὐδεὶς δύναται ν' ἀναπληρώσῃ, διότι οὐδεὶς ἔχει τι κοινὸν μετ' αὐτοῦ. Πᾶς τις πλὴν αὐτοῦ στερεῖται τελείως τῶν στοιχείων τοῦ Ἐνός, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ στερεῖται τῆς οὐσίας ἀκριβῶς ἐκείνης, δι' ὧν καθίστανται ταῦτα στοιχεῖα τοῦ Ἐνός: τοῦ ἀπολύτως δηλαδὴ ἀτομικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον.

Ἡ μητρικὴ¹⁾ ἢ πατρικὴ ἀγάπη, ὁ ἔρως,²⁾ ἢ φιλία, τὸ συναίσθημα τοῦ μαθητοῦ διὰ τὸν διδάσκαλον, τοῦ ὁπαδοῦ διὰ τὸν προφήτην, τοῦ πιστοῦ διὰ τὸν Θεὸν μᾶς ἀποκαλύπτουν τὸν Ἐνα, τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ μας ἔχει ἀνάγκην. Ἡ μετ' αὐτοῦ ψυχικὴ ἐπικοινωνία μᾶς εἶναι ἀπαραίτητος. Διὰ νὰ μὴ ὑποφέρωμεν ἐκ μονώσεως ἔχομεν ἀνάγκην τῆς

1) Δὲν ἔχω ν' ἀναφέρω σπαρακτικώτερον παράδειγμα Μόνου, διὰ τὸν ὁποῖον Εἷς εἶναι τὸ τέκνον του, ἀπὸ τὴν Madame de Sévigné, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ λυτρώσῃ ἀπὸ τὴν μοναξιάν της μόνον ἡ κόρη της Madame de Grignan. Ἀξίαν δὲν ἔχουν αἱ «Ἐπιστολαί» της ἀπλῶς διότι ἀποτελοῦν τὸν «πιστότερον καὶ τερπνότερον καθρέπτην τῆς (γαλλικῆς) κοινωνίας τοῦ XVII αἰῶνος» (Daniel Mornet, Histoire de la Littérature et de la Pensée Française, σ. 96), ἀλλὰ καὶ διότι εἰκονίζουσι ζωηρῶς ἓνα τῶν τραγικωτέρων ἀγώνων τῆς Μητρὸς.

2) Ὁραίαν προσπάθειαν περιγραφῆς τῆς μυστηριώδους διαδικασίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔρως μεταβάλλει τὸν ἀντικαταστατὸν δι' ἡμᾶς ἄλλον εἰς ἀναντικατάστατον Ἐνα, ἐπεχείρησεν ὁ Stendhal εἰς τὸ βιβλίον του «De l'amour». Ἡ ἐν αὐτῷ θεωρία τῆς «cristallisation» ἀποτελεῖ μίαν τῶν θεμελιωδῶν θεωριῶν τῆς συγχρόνου γαλλικῆς ψυχολογίας. Πρβλ. Georges Dumas, Traité de Psychologie, Τόμος Β', 1924, σελ. 239 καὶ ἐπ.

βεβαιότητος, ὅτι αὐτὸς εἶναι μεθ' ἡμῶν. «Μεθ' ἡμῶν» ὄχι διότι εὐρίσκειται φυσικῶς ἢ κοινωνικῶς πλησίον μας. Πρέπει νὰ προσέχωμεν νὰ μὴ συγχέωμεν τὰς κοινωνικάς, φυσικάς ἢ καὶ ἄλλας ἀποστάσεις πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐκείνην ἀπόστασιν, τὴν ὁποίαν αἶρει ἡ συναίσθησις, ὅτι ὁ Εἷς εἶναι μεθ' ἡμῶν. Ἐπὶ τῆς συγχίσεως ταύτης μᾶς ἀποτρέπουν καὶ οἱ χαρακτηριστικὰ λόγιοι τῆς ἐρωτευμένης: 1) «Μὴ μὲ καλωσορίζεις, ἀγαπημένε μου, ὅταν ἔρχομαι, καὶ μὴ μὲ ἀποχαιρετῆς, ὅταν φεύγω, διότι οὐδέποτε ἔρχομαι, ὅταν ἔρχομαι, καὶ οὐδέποτε φεύγω, ὅταν φεύγω». Ἡ ἄρσις τῶν ἐν τῷ χώρῳ ἢ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς κλίμακος ἀποστάσεων ἢ ἀκόμη καὶ ὠρισμένων ψυχικῶν ἀποστάσεων, διαφόρων τῆς κυρίως ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς, φέρει πλησίον ἀλλήλων μέρη τινὰ προσώπων, ὡς εἶναι τὸ σωματικόν, τὸ κοινωνικὸν ἢ καὶ τὸ ψυχικὸν περίβλημα, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ζῆ ἢ βαθυτέρα ἐκείνη σφαιρὰ μας, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸν ἑαυτὸν μας. 2) Τὸ σῶμά μας, τὴν ἐπιδεξιότητα τῶν χειρῶν μας, τὴν καλλονὴν μας, τὴν ἰδιότητά μας ὡς μελῶν κοινωνικῆς τινος ομάδος, τὴν μνήμην μας ἢ τὴν εὐφυΐαν μας δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν καθ' ὠρισμένας στιγμὰς ὡς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ μας, ξένον πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας. Ταῦτα δυνάμεθα πολλάκις νὰ μισήσωμεν. 3) Τὸ «Ἐγὼ» τοῦ P a s c a l, ὅταν λέγει, ὅτι «τὸ Ἐγὼ εἶναι

1) K. J a s p e r s, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 71.

2) Ἐκ τῆς πλουσίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος βιβλιογραφίας ἴδε T h e o d o r L i t t, Individuum und Gemeinschaft, Γ' ἔκδοσις, 1926, σελ. 203 καὶ ἐπ., ὅπου ὄχι μόνον δίδεται περίληψις τῆς κρατούσης περὶ τῆς ἐν λόγῳ σφαιρᾶς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ ἀπορρίπτεται αὕτη καὶ ὡς προῖον ἀντικειμενικεύσεως σκέψεως (objektivierendes Denken) — τὴν ὁποίαν ὁ L i t t ὡς φαινομενολόγος ἀποκρούει — καὶ ὡς στηριζομένη ἐπὶ ἐξωθεωρητικῶν ἀναγκῶν. Ἡμεῖς ἀσπάζομεθα τὴν οὕτω ἀπορριπτομένην θεωρίαν καὶ διότι χρησιμοποιοῦμεν τὴν ἀντικειμενικεύουσαν σκέψιν καὶ διότι θεωροῦμεν τὸν χωρισμὸν τοῦ θεωρητικοῦ ἀπὸ τοῦ μὴ θεωρητικοῦ ἀνθρώπου ὄχι μόνον ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ ἄσκοπον καὶ ἀνωφελῆ. Πέραν τῆς «ζωῆς», τῶν «βιωμάτων» (E r l e b n i s s e), τὰ ὁποία προστατεύει ἡ φαινομενολογικὴ σκέψις τοῦ L i t t, ὑπάρχει καὶ ἄλλη Ζωὴ περισσότερο ἀξία τοῦ σεβασμοῦ μας, τὴν ὁποίαν τόσον ἡ ἀντικειμενικεύουσα σκέψις, ὅσον καὶ ἡ μὴ καθαρῶς καὶ ξηρῶς θεωρητικὴ τοιαύτη γνωρίζουν καλῶς νὰ ὑπηρετοῦν.

3) Χαρακτηριστικὴν ἐκρηξιν μίσους ἐναντίον παντός, τὸ ὁποῖον κεῖται ἐκτὸς τοῦ καθαρῶν ἑαυτοῦ μας, ἀπαντῶμεν εἰς τὸν «Σταθμὸν» τοῦ Π a n.

μισητόν», εἶναι τὸ μέρος μας ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ταῦτα ἀνήκουν.¹⁾ Πέραν ὅμως τούτου ὑπάρχουμεν ἡμεῖς αὐτοί,—ὁ ἑαυτός μας,—ἡ ἐστία τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητός μας,—ἡ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πηγάζουν τὰ ἀπολύτως ἀτομικὰ νοήματα τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν πράξεών μας,— ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδυναίμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἀπολύτως ἀτομικὸν Ἐγὼ μας. Τὸ μέρος μας αὐτὸ μένει συνήθως μακρὰν τῶν ἄλλων. Τὰ ξένα πρὸς αὐτὸ στοιχεῖα μας βλέπουν συνήθως εἰς ἡμᾶς καὶ μόνον δι' αὐτὰ ἐνδιαφέρονται συνήθως οἱ ἄλλοι. Ἡ σύλληψις τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ μας παρουσιάζει διὰ τοὺς ἕναντι ἡμῶν ἰσταμένους δυσυπερβλήτους δυσχερείας, εἶναι δὲ καὶ ἄσκοπος διὰ τὸ μεγαλείτερον τμήμα τῶν μετὰ τῶν ἄλλων σχέσεών μας. Ἐκάστη μεταξὺ ἀνθρώπων σχέσις δὲν στηρίζεται μόνον ἐπὶ ἀμοιβαίας των περὶ ἀλλήλων γνώσεως, ἀλλ', ὡς παρατηρεῖ ὁ Georg Simmel,²⁾ καὶ ἐπὶ ἀμοιβαίας των περὶ ἀλλήλων ἀγνοίας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν καθημερινῶν μας πρὸς τοὺς ἄλλους σχέσεων βασίζεται εἰς ἀγνοίαν τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητος ἐκείνων, πρὸς οὓς ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφήν. Ἡ συναίσθησις τῆς μοιραίας αὐτῆς ἀδυναμίας πολλαπλασιάζει τὸν πόνον τοῦ ὑποφέροντος ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς του μονώσεως.— Πρὸς τί τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἄλλων δι' ὠρισμένα π. χ. γεγονότα τῆς ζωῆς του, διὰ τὴν σωματικὴν ὑγείαν του, διὰ τὴν θέσιν του ἐντὸς τῆς κοινωνίας, — πρὸς τί ὁ θαυμασμός των διὰ τὰς γνώσεις, διὰ τὰ κοσμήματά του, τὴν περιβολὴν του ἢ τὸ πνεῦμά του³⁾ — πρὸς τί ἀκόμη ὠρισμένη τις ἀγάπη

Κα ν ε λ λ ο π ο ὑ λ ο υ (εἰς περιοδικὸν «Νέα Ζωή», ἔτος Α', τεύχος 4, σελ. 17) «Δὲν εἶμαι (φιλόανθρωπος)!» κραυγάζει ἐν τῶν προσώπων τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου (ὁ Νέος). «Ὁχι! Δὲν εἶμαι! Μισῶ τὸν κόσμον! Γι' αὐτὸ καὶ δίνω... δίνω ὅλων ὄσα ὀνομάζονται δικὰ μου! Δὲ θέλω νὰ ὀνομάζονται δικὰ μου! Δὲ θέλω τίποτα δικό μου! Δὲ θέλω νᾶχουν τὴ σφραγίδα μου καὶ τ' ὀνομά μου πράγματα ἄσχετα μὲ μένα... ἄσχετα μὲ τὸν ἑαυτό μου! Καθὼς βλέπετε δὲν ἔχω οὔτε βαλίτσα... κι' ἄς εἶμαι ταξιδιώτης!... Κι' αὐτὰ... κι' αὐτὰ τὰ ροῦχα πού φοράω, μὲ σφίγγουνε, μὲ τυραννοῦν! Πῶς θᾶθελα νὰ τὰ ξεσκίσω! Νὰ σκίσω καθετὶ πού μᾶς σκεπάζει!... πού μᾶς κρύβει! Μᾶς κρύβει ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας!»

1) Henri Bremond, Prière et Poésie, 22α ἔκδοσις, 1926, σελ. 121.

2) Georg Simmel, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 257 - 258.

3) Ὁ ποιητὴς Walther Calé (πρὸβλ. Nachgelassene Schriften 1920, σελ. 380 καὶ ἐπ.) ἐσημείωσεν εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του λεπτοτάτας παρατη-

των, όταν ὁ Μόνος ἔχει τὴν συναίσθησιν, ὅτι οὗτοι δὲν θαυμάζουν, δὲν ἀγαποῦν τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, δὲν ἐνδιαφέρονται δι' αὐτόν;— Ὁ οὕτω παραπονούμενος Μόνος δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐδὲν βλέπει εἰς τοὺς ἄλλους—ἐφ' ὅσον μεταξὺ τούτων δὲν ὑπάρχει ὁ Εἷς—πέραν ἐκεῖνου, τὸ ὁποῖον καὶ οὗτοι βλέπουν εἰς αὐτόν,—δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν θὰ ἦτο διατεθειμένος, ἀλλ' οὔτε καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του εἰς τοὺς ἐν λόγῳ ἄλλους. Παρομοίᾳ προσφορᾷ πρὸς ἡμᾶς ἐκ μέρους ἐνὸς ἐκ τῶν πολλῶν, ἐκ μέρους ἐνὸς ἀντικαταστατοῦ δι' ἡμᾶς ἄλλου, καὶ ἂν ἀκόμη τὴν ἀντιληφθῶμεν, —(διότι συνήθως δὲν ἀντιλαμβανόμεθα καὶν αὐτήν)—δὲν ἔχει διὰ τὸν ἑαυτὸν μας ἀξίαν. Δὲν δύναται νὰ μᾶς λυτρώσῃ. Μόνον ἡ θερμότης τῆς προσεγγίσεως τοῦ Ἐνὸς δύναται νὰ διαλύσῃ τὸν παγετὸν τῆς ἐρημίας μας. Ἡ ψυχικὴ προσέγγισις ἄλλων ἀντ' αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἂν τείνῃ πρὸς τοῦτο, στερεῖται τῆς ἐν λόγῳ δυνάμεως.

Μεταξὺ τῶν δύο πόλων τῆς ἀπολύτου μονώσεώς μας καὶ τῆς ἀπολύτου ψυχικῆς μετὰ τοῦ Ἐνὸς ἐνώσεώς μας εἶναι νοητὸν ἄπειρον πλῆθος ψυχικῶν ἀποστάσεων. Ἡ μόνωσις εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρθῇ καὶ μερικῶς. Ἡ εἰκασία μας π. χ., ὅτι ὁ Εἷς ἤρχισε νὰ μᾶς διακρίνῃ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πολλῶν αἴρει τὴν συναίσθησιν τῆς ἀπολύτου μονώσεώς μας, δίδει δὲ πρὸς τούτοις εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ μειωθῇ ἔτι πλέον ἢ χωρίζουσα ἡμᾶς ἀπόστασις. Ἡ τελευταία αὕτη μειοῦται ὅταν ἡ ἐν λόγῳ εἰκασία μεταβληθῇ εἰς βεβαιότητα. Ἡ βεβαιότης, ὅτι ὁ Εἷς ἤρχισε ν' ἀποδίδῃ ἀξίαν διὰ τὰς ψυχικὰς του ἀνάγκας εἰς τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸν τοῦ προσώπου μου, μειώνει ἔτι μᾶλλον τὴν χωρίζουσάν με ἀπὸ τοῦ Ἐνὸς ἀπόστασιν. Αὕτη καθίσταται—διὰ τοὺς ὀφθαλμούς μου πάντοτε—ἔτι μικροτέρα, ὅταν σχηματισθῇ ἐντός μου ἡ βεβαιότης, ὅτι καὶ ἐγὼ ἀποτελῶ Ἐνα δι' ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος εἶναι Εἷς

ρήσεις ἀναφερομένας εἰς τὸ πρόβλημα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθῆς ἐκδήλωσις τῆς πρὸς ἄλλον τινὰ ἀφοσιώσεώς μας ἐκεῖνη, ἡ ὁποία προκαλεῖται μόνον μετὰ τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ἄλλου ἐπιτυχίαν, καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ οὕτω πως προκαλουμένη ἀφοσιώσις καὶ πίστις δὲν ἀφορᾷ κατὰ βάθος Αὐτόν, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιτυχίαν, ἀλλὰ τὸ «κοινόν», τὸ ἀκροατήριον π. χ., τὸ ὁποῖον τὴν προεκάλεσε.

δι' ἐμέ. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος καταφάσκει τὴν ἀπόλυτον ἀτομικότητά μου, ἡ δὲ κατάφασις αὕτη ἔχει τὴν πηγὴν τῆς εἰς τὴν σφαιραν του ἐκείνην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναβλύζουν πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἀπολύτως ἀτομικὰ νοήματα, — ἀπὸ τὴν «καρδίαν» του θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, χρησιμοποιοῦντες διὰ τὴν ἐν λόγῳ σφαιραν τὴν ὀνομασίαν, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς αὐτὴν ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ὁ Αὐγουστῖνος.¹⁾ Τὴν κατάφασιν ταύτην ποθοῦμεν ἀπὸ τὸν Ἐνα. Τῆς θερμότητος τῆς ἔχομεν ἀνάγκην. Ὅσον βεβαιότεροι εἴμεθα περὶ αὐτῆς, ὅσον καθαρότερον βλέπομεν αὐτὴν ἐκδηλουμένην, ὅσον «ἐγκαρδιωτέρα» — εἰς τὴν εἰδικὴν τῆς λέξεως σημασίαν — μᾶς φαίνεται, τόσο αἰσθανόμεθα τὴν ἀπόστασίν μας ἀπὸ τὸν Ἐνα μειουμένην.

Ὄταν κατὰ τὸν ἀγῶνα μας πρὸς λύτρωσίν μας ἀπὸ τῆς ψυχικῆς μας μονώσεως εὗρωμεν τὸν Ἐνα τὸν πεποικισμένον μὲ λυτρωτικὴν δι' ἡμᾶς δύναμιν, ὅταν πλησιάσωμεν αὐτὸν φυσικῶς καὶ εὕρισκόμεθα εἰς τοιαύτην ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν ἐν τῷ χώρῳ, ὥστε νὰ μᾶς εἶναι δυνατὴ ἡ μετ' αὐτοῦ συνομιλία, ὁ ἀγὼν μας εἰσέρχεται εἰς νέαν φάσιν, τῆς ὁποίας ἡ σύλληψις καὶ ἀπεικόνισις ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀμέσως περαιτέρω ἐργασίας μας. — Ὁ ἀγωνιζόμενος νὰ πλησιάσῃ ψυχικῶς τὸν Ἐνα δὲν θ' ἀγωνισθῇ πρὸς τοῦτο μακρὰν τῆς ὑπὸ τοῦ λόγου συλλαμβανομένης φυσικῆς καὶ ἱστορικῆς πραγματικότητος.²⁾ Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κεῖται, ὡς γνωρίζομεν, πέραν αὐτῆς, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ «θαῦμα», θὰ παλαίσῃ καὶ κατὰ τῆς φύσεως — καὶ κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως — καὶ κατὰ τῶν βάσεων τῆς ἱστορίας. Ἡ μετὰ τοῦ Ἐνὸς συνομιλία τοῦ Μόνου ἀποτελεῖ πεδῖον τραγικοῦ ἀγῶνος του. Μόνος αὐτὸς — καὶ ὑποφέρων ἀπὸ τὴν μόνωσίν του — ἔστερημένος συντρόφου, — ἔφ' ὅσον μόνος γνήσιος σύντροφος δι' αὐτὸν θὰ ἦτο ὁ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ εὕρισκόμενος Εἷς, τοῦ ὁποίου τὴν προσέγγισιν ἐπιδιώκει ἀκριβῶς διὰ τοῦ ἀγῶνος του, — συγκρούεται διὰ νὰ λυτρώσῃ τὸν ἑαυτὸν του πρὸς τινὰς τῶν ἀκαμπτοτέρων νόμων, οἵτινες διέπουν τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἀπαιτεῖται ἡρωϊσμὸς διὰ τὴν ἀνάληψιν

1) Henri Bremond, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 132.

2) Περὶ. Karl Jaspers, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 67.

τοιούτου ἀγῶνος, — ἂν καὶ ἡ παραίτησις ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος εἶναι ἔτι ὀδυνηροτέρα. Ὁ γνωρίζων νὰ φέρῃ τὸν πόνον τοιαύτης τινὸς παραιτήσεως ἐνσυνειδήτως καὶ ὑπερηφάνως—ὡς ὁ Nietzsche¹⁾—εἶναι καὶ αὐτὸς ἥρωας. Συνήθως ὅμως ἀποφεύγει τις τὸν πόνον της, ἀποφεύγων τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, «διασκεδάζων» τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του. Ὁρισμέναί συνομιλίας δύνανται νὰ χρησιμεύσουν πρὸς τοῦτο. Εἶναι αἱ διασκεδαστικαί, αἱ εὐχάριστοι ἐκεῖναι συνομιλίας, αἱ ὁποῖαι μᾶς κάμνουν νὰ λησμονῶμεν ἡμᾶς αὐτούς, — αἱ ὁποῖαι καταπνίγουν τὴν ἐκ τοῦ βάθους μας φωνὴν καὶ τὸν λυγμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ μας ἄλγους ὑπὸ τὸν θόρυβον τῶν πνευματικῶν φράσεων ἢ τῶν γελώτων. Αἱ συνομιλίας ὅμως αὗται δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐνταῦθα. Δὲν ἀποτελοῦν ἀγῶνα, ἀλλ' ἀποφυγὴν ἀγῶνος. Δὲν μᾶς λυτρώνουν, διότι διασκεδάσις τοῦ ἑαυτοῦ μας δὲν σημαίνει λύτρωσίν του, ἀλλὰ διασκορπισμὸν του. Γνησίαι δὲ λύτρωσις εἶναι καρπὸς ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον ἐπιχειρεῖ τις διακινδυνεύων ὀλόκληρον τὸν συγκεντρωμένον ἑαυτὸν του.

1) Ὁλόκληρος ὁ τραγικὸς αὐτὸς ἠρωϊσμός τοῦ Nietzsche φαίνεται εἰς τὴν κραυγὴν τοῦ πόνου, τὴν ὁποίαν ἐξέβαλεν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἀκολούθου στοχασμοῦ: «Βαθμηδὸν μου ἀπεκαλύφθη ἡ γενικωτάτη ἔλλειψις τοῦ εἶδους τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας μας. Οὐδεὶς μανθάνει, οὐδεὶς τείνει πρὸς αὐτό, οὐδεὶς διδάσκει—πῶς νὰ ὑπομένῃ τις τὴν μόνωσιν». Morgenröthe, 443.